

Przyczyny eutrofizacji Bałtyku

Maria Staniszevska

Polski Klub Ekologiczny

Wstęp

Bałtyk jest morzem niewielkim, niemalże zamkniętym, o małym zasoleniu. Jego zlewnia jest czterokrotnie większa niż samo morze, a dodatku cechuje się dużym zaludnieniem – 80 mln mieszkańców.

Nieustanny spływ zanieczyszczeń sprawia, że stan Bałtyku pogarsza się z roku na rok. Prócz zanieczyszczeń będących wynikiem jedynie działalności człowieka, do których należą metale ciężkie, produkty przemysłu chemicznego, mikroplastiki, antybiotyki czy hormony, do Bałtyku docierają także w dużych ilościach biogeny (związki azotu i fosforu) będące wynikiem zarówno spływu naturalnego jak i działalności człowieka. Mowa tu przede wszystkim o rolnictwie, a także o spływie ścieków bytowych nieoczyszczonych do wód powierzchniowych, a w konsekwencji do morza.

W dalszej części wykładu będziemy zajmować się pochodzeniem tych zanieczyszczeń – głównie biogenów i ich wpływem na środowisko Bałtyku. Wyjaśnimy także jakie działania możemy podjąć, aby ograniczyć spływ powierzchniowy.

Spis omawianych zagadnień

1. Skąd się wzięły biogeny w wodzie?
2. Zjawisko eutrofizacji i jego konsekwencje.
3. Tereny wiejskie źródłem zanieczyszczeń biogenami.
4. W rolnictwie problem, ale i też rozwiązanie.
5. Akty prawne regulujące gospodarkę biogenami.

1. Skąd się wzięły biogeny w wodzie?

1. Skąd się wzięły biogeny w wodzie?

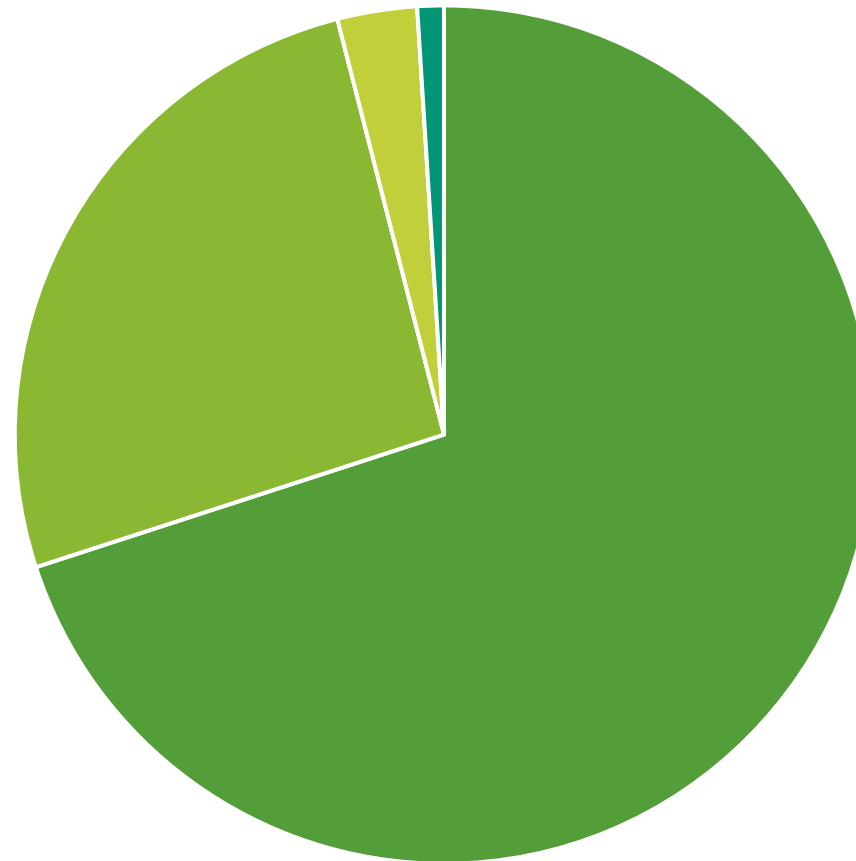
Dwa główne źródła biogenów w wodach powierzchniowych to: ścieki bytowe nieoczyszczone i tereny rolnicze (nawożone nawozami mineralnymi i obornikiem), czyli źródła rozproszone.

Zanieczyszczenia pochodzenia rolniczego są poważnym problemem, jaki dotyka wiele krajów nadbałtyckich, w tym również Polskę. Ich pojawienie się w środowisku są głównie skutkiem przenawożenia nawozami mineralnymi i niewłaściwe praktyki rolnicze. W Polsce świadczy o tym stale zwiększająca się nadwyżka azotu na polach (średnio w latach 1995 – 33 kg N/ha, w 2014 – 48 kg N/ha). Musimy przy tym wiedzieć, że są regiony Polski, gdzie ta nadwyżka jest zdecydowanie większa ze względu na intensywną hodowlę zwierząt; ma to miejsce m.in. na Wielkopolsce i w Podlasiu. Lekkie gleby, które dominują na terenie Polski, sprzyjają szybkiemu spływowi biogenów z pól do wód.

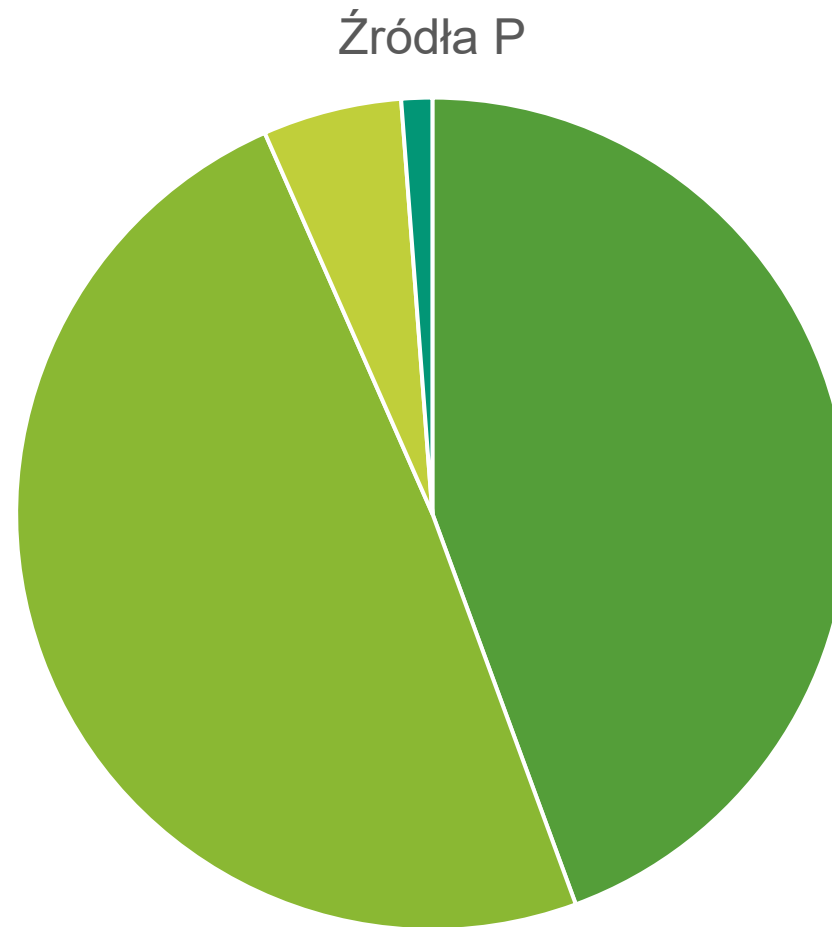
1. Źródła biogenów (związków azotu)

Źródła N

- N ze źródeł rozproszonych
- N ze ścieków bytowych
- N z przemysłu
- N z gospodarstw rybnych

1. Źródła biogenów (związków fosforu)

- P z rolnictwa, lesnictwa (źródła rozproszone)
- P ze ścieków bytowych
- P z przemysłu
- P z gospodarstw rybnych

**2. Zjawisko eutrofizacji i jego konsekwencje:
strefy martwe na dnie morza, zanik bioróżnorodności**

2. Zjawisko eutrofizacji

Rolnictwo, zwłaszcza intensywne i niezbilansowane, jest głównym źródłem związków azotu i fosforu (biogenów) do wód powierzchniowych, będących główną przyczyną eutrofizacji – czyli zwiększania żyzności wód. Jest to proces niekorzystny, skutkujący nadmiernym i gwałtownym wzrostem wodnej roślinności, która następnie obumiera. W wyniku tego dochodzi do nadmiernego nagromadzenia się substancji organicznej w zbiornikach wodnych, której rozkład zwiększa zużycie tlenu rozpuszczonego w wodzie. Po wyczerpaniu się dostępnego w wodzie tlenu, proces rozkładu szczątków roślinnych zachodzi dalej, tyle że już w warunkach beztlenowych. Skutkiem tego jest wydzielanie się siarkowodoru, metanu oraz amoniaku, a więc substancji nie tylko szkodliwych, a nawet śmiertelnych dla większości organizmów wodnych.

Mechanizm eutrofizacji przebiegający w Bałtyku przedstawiony na następnym slajdzie.

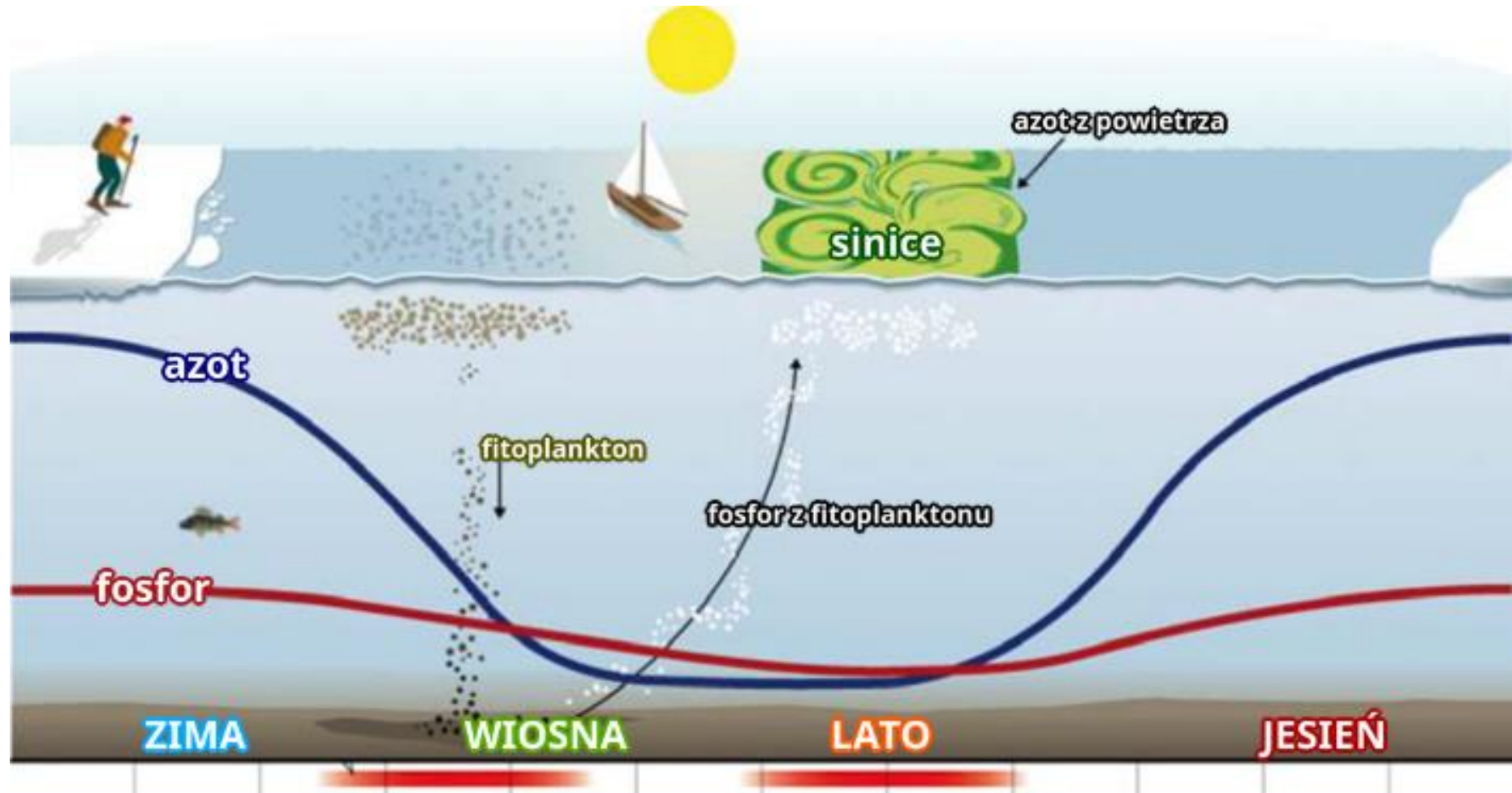
2. Zjawisko eutrofizacji w Bałtyku

Bałtyk był niegdyś morzem ubogim w biogeny, lecz zmieniło się to w wyniku działalności człowieka. Dzięki temu algi i sinice każdego zmieniają morze w zieloną zupę.

Jak to się dzieje?

W czasie zimy N i P osiąga najwyższy poziom skoncentrowania. Na wiosnę fitoplankton rozmnaża się, algi kwitną, przekwitają i następnie opadają na dno morskie. Tam rozkładają się, pochłaniając tlen i w warunkach beztlenowych uwalniając się zarówno toksyczne substancje, jak i fosfor. W ciągu lata stanowi on pożywkę dla sinic, które kwitną i się mnożą, a niezbędny azot pobierają z powietrza. Morze zmienia się w błękitno-zieloną zupę, toksyczną dla ludzi i zwierząt. Jesienią rzeki dostarczają do morza kolejne związki azotu i fosforu z pól uprawnych.

2. Zjawisko eutrofizacji w Bałtyku

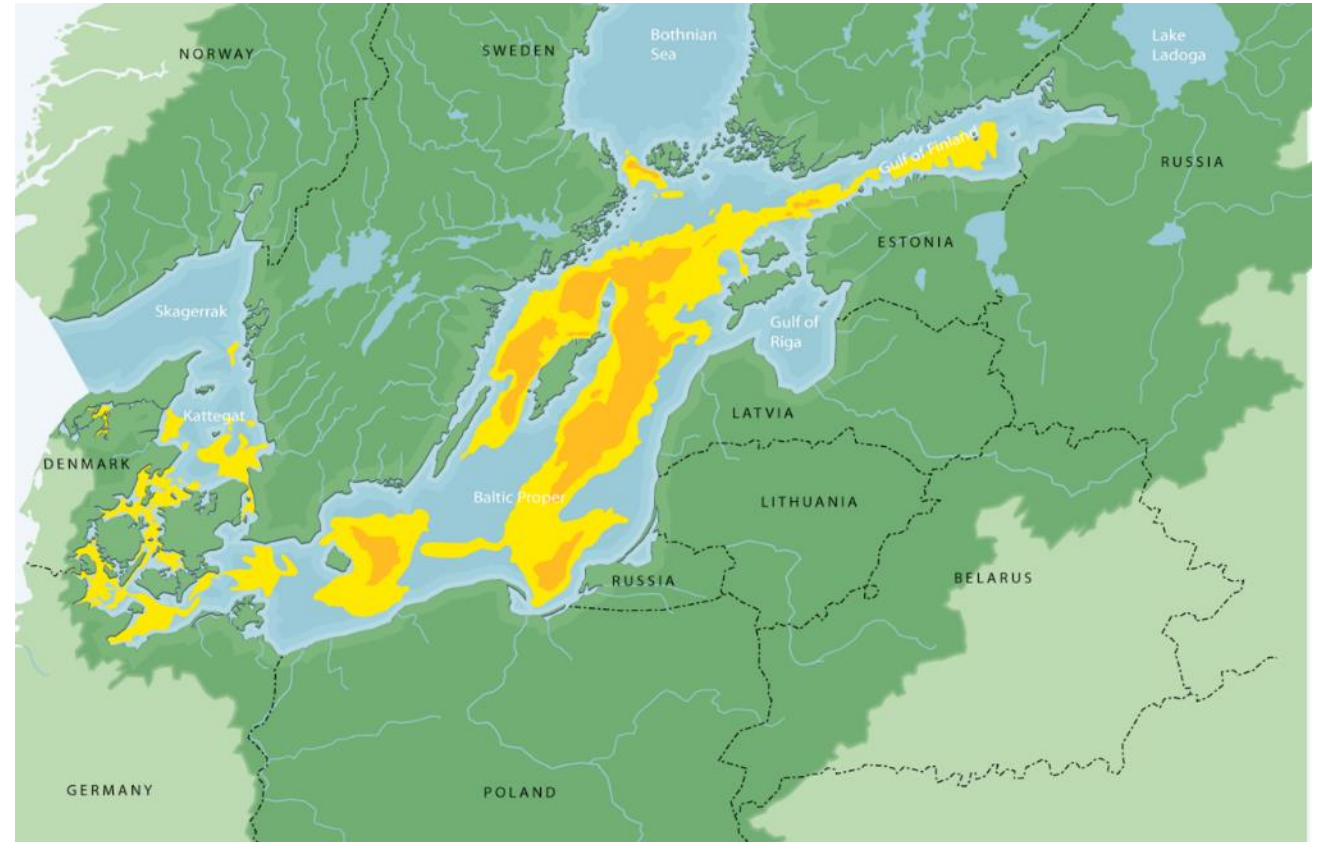
Zjawisko eutrofizacji Bałtyku

Zjawisko eutrofizacji w Bałtyku

Obszary o obniżonej zawartości tlenu (poniżej 2 mg/l) na dnie morza uległy znaczącemu powiększeniu - w ostatnim stuleciu ich powierzchnia zwiększyła się 12-krotnie z 5 tys. km² do 60 tys. km². Rozciągają się one teraz od wybrzeży Szwecji do Finlandii, nie omijając przy tym Głębi Gdańskiej.

Nie tylko dno Bałtyku jest beztlenowe; również masy wody w tym obszarze mają obniżoną zawartość tlenu. Warunki życia dla organizmów wodnych przestały być łatwe - woda na głębokości 6-12 m często jest na tyle mętna, że nie dociera wystarczająca ilość światła i rośliny żyjące na dnie giną. Skutkuje to brakiem pożywienia dla ryb, które równocześnie tracą swoje tarlisko. W efekcie można zaobserwować dramatyczny spadek populacji dorsza, łososia bałtyckiego i węgorza, które znajdują się już na liście gatunków krytycznie zagrożonych.

Zjawisko eutrofizacji Bałtyku

Dno Bałtyku dotknięte eutrofizacją.

3. Tereny wiejskie źródłem zanieczyszczeń biogenami

3. Tereny wiejskie źródłem zanieczyszczeń.

Głównymi rolniczymi źródłami zanieczyszczeń są związki azotu i fosforu, czyli biogeny, wprowadzane w postaci nawozów mineralnych bądź organicznych na pola uprawne. Gdy nawozy te są stosowane w ilości przekraczającej zapotrzebowanie roślin, ich nadmiar przedostaje się do wód powierzchniowych.

Ze względu na sposób przedostawania się zanieczyszczeń do wody wyróżnia się zanieczyszczenia obszarowe i punktowe. Zanieczyszczenia obszarowe to przede wszystkim spływ powierzchniowy (w wyniku opadów atmosferycznych czy erozji gleby) nawozów mineralnych i organicznych, stosowanych na znacznych powierzchniach użytków rolnych, do wód powierzchniowych. Natomiast punktowe zanieczyszczenia na terenach wiejskich powstają zazwyczaj na skutek prowadzonej hodowli zwierząt - źródłami zanieczyszczeń są tutaj m.in.: zabudowania gospodarskie, przyzmy obornikowe, nieszczelne zbiorniki na gnojówkę i gnojownicę, silosy i przyzmy na kiszonkę.

Należy mieć na uwadze, że niejednokrotnie punktowe zanieczyszczenia powstają w wyniku przedostawania się ścieków bytowych z nieszczelnych szamb.

3. Rolnicze źródła zanieczyszczeń. Dlaczego biogeny uciekają do wód powierzchniowych?

Biogeny, czyli związki azotu i fosforu, odgrywają bardzo ważną rolę w procesie rozwoju roślin - są ich składnikami pokarmowymi. Na pole dostają się w postaci nawozów mineralnych i naturalnych (obornik, gnojowica). Dodatkowo azot w postaci organicznej może być wprowadzany za pomocą roślin bobowatych (np. łubin, koniczyna).

Związki azotu są przyswajalne dla roślin głównie w postaci jonu azotanowego NO_3^- . Związek ten jest bardzo łatwo rozpuszczalny w wodzie. Tym samym nadwyżka tych związków ulega rozpuszczeniu i bardzo szybko przedostają się do wody. Natomiast fosfor niepobrany przez rośliny kumuluje się w górnych warstwach profilu glebowego i ulega sorpcji przez stałą fazę gleby.

Przedostawanie się związków fosforu do wód gruntowych i powierzchniowych może następować w wyniku procesów wymywania lub też spływów powierzchniowych po przekroczeniu pojemności sorpcyjnej gleby i erozji glebowej.

4. W rolnictwie problem, ale i też rozwiązanie

4. W rolnictwie problem, ale i też rozwiązanie.

Właściwe praktyki rolnicze pozwalają na zatrzymanie spływu biogenów do wód. Jednocześnie praktyki te podtrzymują i zwiększają żyzność gleby, przed co wpływają bezpośrednio na poprawę dochodów rolnika; ponieważ biogeny są lepiej wykorzystane przez rośliny, dzięki czemu można ograniczyć stosowanie nawozów, co pozwala na ograniczenie kosztów. Żyzna gleba bogata w próchnicę zatrzymuje także wodę oraz jony N i P, przez co rośliny mogą dłużej korzystać z tych składników odżywczych.

4. W rolnictwie problem, ale i też rozwiązanie.

Praktyki pozytywnie wpływające na żyzność gleb:

- Staranne zaplanowanie **plodozmianów**, z uwzględnieniem przynajmniej 30% pastwisk przemiennych (**bobowatych** z trawami), jako podstawowych roślin zwiększających zasobność gleby w próchnicę.
- Dostarczenie materii organicznej w postaci nawozów zielonych (międzyplony i rośliny okrywowe) oraz nawozów zwierzęcych (obornik stały, gnojowica, kompost). Pozytywny wpływ mają również resztki po zebranych plonach (ściernisko, słoma) oraz korzenie.
- Równomierny rozkład na powierzchni pola oraz równomierne wymieszanie resztek roślin i obornika z glebą, przykrycie go glebą.
- Utrzymywanie gleby jak najdłużej pokrytej roślinnością w celu uniknięcia erozji oraz wymywania fosforu.
- Zapobieganie ugniataniu gleby. Aktywność mikrobiologiczna gleby poprawia się wraz z lepszym jej napowietrzeniem oraz większą liczbą porów przepuszczających wodę. Sprawne funkcjonujący system porów glebowych poprawia zdrowotność roślin, głębokość ich korzenienia się, oraz intensywność pobierania składników pokarmowych.
- Zagwarantowanie wystarczająco dużej ilości wapnia, które zapewnia stabilność górnej warstwy gleby oraz przyswajalność składników pokarmowych. Kwaśny odczyn gleb zmniejsza aktywność bakterii, co z kolei powoduje mniejsze tempo rozkładu i uwalniania składników pokarmowych.

4. W rolnictwie problem, ale i też rozwiązanie.

Praktyki bezpośrednio ograniczające spływ biogenów do wód:

- Nawożenie zgodne z zapotrzebowaniem terenu, po wcześniejszym przeprowadzeniu analizy gleby na jej zasobność. Należy w tym celu sporządzać coroczne plany nawozowe uwzględniające potrzeby nawozowe uprawianych roślin.
- Nie należy nawozić obornikiem, gdy gleba jest zmarznięta lub zbyt mokra.
- Należy podzielić nawożenie na kilka dawek i równomiernie rozprowadzić je na polu. Powinno się unikać stosowania nawozów w jednej dużej dawce.
- Nie nawozić zbyt blisko cieków i zbiorników wodnych.
- Wprowadzić do płodozmianu poplony ozime i ścierniskowe utrzymywane przez okres zimy aby zatrzymać odpływ biogenów, zwłaszcza związków fosforu, gdyż te głównie 'uciekają' z pól poprzez erozję gleby.
- Grodzenie pastwisk i niedopuszczanie zwierząt blisko do zbiorników wodnych, gdyż ich odchody powodują zanieczyszczenie wody.
- Gromadzenie obornika i gnojówki na płytach gnojowych i w zbiornikach.
- Nieobciążanie nadmiernie pastwisk - zalecana obsada zwierzęca to 0,5-0,7 dużej sztuki/ha

5. Akty prawne regulujące gospodarkę biogenami

5. Akty prawne regulujące gospodarkę biogenami

- Ustawa z dnia 20 lipca 2017 r. - Prawo wodne (Dz.U. 2017 r. poz. 1566) ogłoszona w dniu 24 sierpnia 2017 r.
- Rozporządzenie Rady Ministrów wprowadzające Program Działań mający na celu zmniejszenie zanieczyszczenia wód azotanami pochodzącymi ze źródeł rolniczych oraz zapobiegania dalszemu zanieczyszczeniu (rozporządzenie zostanie wydane na podstawie art. 106 ustawy z dnia 20 lipca 2017 r. - Prawo wodne)

Wymienione powyżej akty prawne obowiązują na terenie całego kraju.

Program działań podlega przeglądowi co 4 lata i ewentualnej aktualizacji. Zobowiązuje on wszystkich rolników, którzy prowadzą produkcję rolną, w tym działy specjalne produkcji rolnej, oraz działalność, w ramach której są przechowywane odchody zwierzęce lub stosowane nawozy zawierające azot, do gospodarowania zgodnie z określonymi w nim wymogami.